

Особливості художньо-естетичного розвитку особистості у системі професійної освіти

Переорієнтація сучасного виробництва й економіки на потреби ринку та споживачів зумовлює посилення вимог до якості пропонованих побутових послуг та вироблених промислових товарів, які повинні бути не лише практичними і зручними, але й мати естетичний вигляд. Це закономірно викликає необхідність у підвищенні рівня художньо-естетичного розвитку фахівця будь-якого профілю й перетворює останній на фактор забезпечення ефективності професійної діяльності спеціаліста та рушійну силу його професійного самовдосконалення. Цінність художньо-естетичного розвитку особистості робітника чи працівника сфери послуг полягає також й у тому, що він дає можливість фахівцеві створити якісний, естетично привабливий продукт і завдяки цьому утримати стійкий попит населення на нього.

Таким чином, художньо-естетичний розвиток особистості стає сьогодні запорукою успішного професійного становлення спеціаліста, ефективного функціонування підприємства, на якому він працює, й динамічного розвитку виробничої галузі у цілому.

Ефективний художньо-естетичний розвиток особистості у системі професійної освіти неможливий без усвідомлення його сутності та виявлення особливостей його здійснення у цій специфічній освітній сфері. Розгляду даних питань ми і хочемо приділити увагу у нашій статті.

Різним аспектам даної проблеми присвятили свої наукові праці І.А. Зязюн, М.П. Лещенко, В.Ф. Орлов, В.О. Радкевич, В.В. Рибалка, О.П. Рудницька та ін.

Розвиток, у найбільш загальному розумінні, розглядається вченими як "зміна, перехід від простого до все більш складного, від нижчого до вищого; процес, у якому поступове накопичення кількісних показників зумовлює якісні зміни. Будучи прикладом оновлення, народження нового й відмирання старого, розвиток є протилежним до розпаду, регресу, деградації"[4, 8]. С. У. Гончаренко у своєму "Педагогічному словнику" визначає "розвиток особистості" як "процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті його соціалізації і виховання" [3, 289]. С.О. Смирнов розуміє дане поняття як "засвоєння людиною внутрішнього, індивідуально-психологічного й зовнішнього - загальнолюдського потенціалу можливостей" [7, 8]. У підручнику з педагогіки І.Ф. Харламова розвиток тлумачиться як "взаємопов'язаний процес кількісних та якісних змін, що відбуваються в анатомо-фізіологічному дозріванні людини, в удосконаленні її нервової системи і психіки, а також її пізнавальної й творчої діяльності, у збагаченні її світогляду, моральності, громадсько-політичних поглядів і переконань" [9, 62].

Філософами й науковцями доведено, що рушійною силою розвитку особистості є суперечності між її свідомістю й почуттями, обов'язком і поведінкою, бажаннями й можливостями, наявними можливостями й новими потребами, засвоєними способами мислення й діяльності й необхідними для розв'язання завдань в умовах сучасної соціокультурної ситуації тощо [1, 30]. Ці суперечності стають джерелом активності людини, спонукаючи її до мобілізації сил для оволодіння новими

знаннями та способами поведінки, до вироблення нових якостей її особистості [5, 6].

Відповідно до того, які з означених якостей особистості виробляються й вдосконалюються у цьому процесі, вирізняють основні види розвитку: інтелектуальний, моральний, творчий, фізичний, естетичний, художній, художньо-естетичний, морально-естетичний та ін. Зрозуміло, у контексті даної публікації найбільш доцільно розглянути чотири останні.

За твердженням філософів і науковців, естетичний розвиток особистості передбачає вдосконалення її естетичних потреб, почуттів, смаків, суджень, поглядів, переконань, ставлень, естетичної культури та естетичного досвіду як своєрідного континууму властивостей та якостей людини, за допомогою яких вона включається у соціокультурне середовище й набуває здатності сприймати та перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності [3, 119].

Доведено, що ефективному естетичному розвитку особистості сприяє залучення її до естетичної діяльності, сферами прояву якої можуть б природа, праця, а особливо - мистецтво. Саме воно дозволяє людині реалізувати своє прагнення до краси у процесі створення, виконання, слухання чи споглядання художніх творів. У цій діяльності відбуваються "закономірні зміни художніх здібностей особистості, виражені в їх кількісних, якісних та структурних перетвореннях" [8, 268], інакше кажучи - здійснюється її художній розвиток. Таким чином, останній можна розглядати як зумовлюючий чинник естетичного розвитку особистості і його невід'ємний складовий компонент. Зазначимо при цьому, що поняття "естетичного" й "художнього" розвитку перебувають між собою у ієрархічній, родо-видовій залежності.

Зокрема, естетичний розвиток як більш широке, родове поняття, не обов'язково передбачає залучення людини до мистецтва. Він може відбуватися й завдяки її замилюванню співом пташок, красою сонця, що сідає; спогляданню за "красивою", майстерною працею іншої людини тощо.

При розгляді ж більш часткового, видового поняття - "художній розвиток" - слід враховувати, що, зумовлюючи вдосконалення музичних, хореографічних, художніх та інших специфічних мистецьких здібностей людини, він не завжди передбачає формування в неї естетичних смаків. Так, розвиваючи співочий голос, музичний слух, почуття ритму, правильне дихання й точне інтонування співака на антиестетичному, безмістовному пісенному репертуарі, можна виховати гарного виконавця вульгарних, "дешевих" пісеньок-одноденок, які подібно до метеликів, з'являються на сучасній естраді й одразу зникають і забуваються. Подібні явища можна спостерігати і в інших видах мистецтва, зокрема, в образотворчому (кітч).

Небезпеку цих мистецьких феноменів ми вбачаємо у тому, що вони непомітно руйнують естетичні цінності особистості, привчаючи її до антихудожніх мистецьких явищ як до естетичної норми, примітивізуючи її художнє сприймання й мислення невибагливими інтонаціями й ритмоформулами, засмічуючи мову перекрученими заради сумнівної рими словами ("и целуй меня везде, я ведь взрослая уже"), вводячи, за принципом з пісні слів не викинеш", нецензурну лайку до активної лексики людини тощо.

Разом з тим, слід визнати, що велику небезпеку для сучасного суспільства можуть становити й художньо якісні мистецькі твори, якщо їм притаманний антигуманний, аморальний зміст. Зокрема, музичні композиції й відеокліпи,

кінофільми та твори інших видів мистецтва, в яких культивуються й пропагуються насилля, сатанизм, сексуальна розпуста тощо, розхитують морально-етичні підвалини особистості, вкарбовуючи в її підсвідомість (й особливо, молоді) антигуманні установки, проповідуючи мораль релятивізм, споживацьке ставлення до інших, агресивний гедонізм тощо.

Вище зазначене підкреслює згубність існування мистецьких явищ поза законами естетики й моралі та зумовлює необхідність розуміння й здійснення художнього розвитку особистості у контексті естетичного, а отже - надання йому якості *художньо-естетичного* розвитку. Останній, крім того, має ґрунтуватися на моральних цінностях і нормах суспільства й бути за своєю сутністю морально-естетичним розвитком, спрямованим на особистісне зростання людини в її прагненні до ідеалів Краси, Добра та Істини. Образно кажучи, втіленням сутності морально-естетичного розвитку можна вважати вислів: "Прекрасне пробуджує добре". Але для цього мистецтво саме повинно орієнтуватися на категорії естетики.

У наукових публікаціях з проблем мистецької освіти художньо-естетичний розвиток трактується здебільшого як естетичний розвиток особистості у процесі залучення її до різноманітних видів художньої діяльності й творчості. Він може розумітися як у широкому смислі - формування естетичних якостей, смаків, потреб і досвіду особистості засобами мистецтва, так і у вузькому, який передбачає розвиток у неї образотворчих здібностей та художньої культури, подібно до того, як музично-естетичний розвиток спрямовується на вдосконалення її музичних здібностей та музичної культури.

За визначенням дослідниці А.В. Голизової, художньо-естетичний розвиток особистості відбувається під дією мистецтва й включає в себе такий необхідний компонент як мистецька освіта, що дає можливість особистості розуміти специфічну мову мистецтва та оцінювати оточуюче крізь призму естетичних категорій.

Узагальнення існуючих підходів до визначення сутності художньо-естетичного розвитку дозволило нам сформулювати власну його дефініцію як зумовленого впливом мистецтва зростання рівня художньої та естетичної культури особистості, сформованості її естетичних якостей та художніх здібностей, естетичного досвіду та естетичного ставлення до оточуючого світу. Ми розглядаємо художньо-естетичний розвиток особистості як потенційно можливу міру залучення її до художньо-естетичної діяльності; процес та результат цілеспрямованого впливу мистецтва на особистість з метою формування в неї естетичної свідомості; не споживацького, а активного творчого ставлення до оточуючої дійсності; здатності самостійно знаходити прекрасне у житті; прагнення зберігати й примножувати його.

У системі професійної освіти художньо-естетичний розвиток особистості має свої особливості, що полягають у його не лише загально-особистісній, але й професійній спрямованості й детермінованості його основного змісту й напрямів вимогами професії до фахівця.

Це зумовлює посилення уваги до формування тих естетичних якостей та художніх здібностей особистості, які є *професійно* значущими. Зокрема, знання з теорії та історії архітектури чи образотворчого мистецтва є професійно необхідними не лише для фахівців-архітекторів, але й для робітників будівельних

спеціальностей (малярів-штукатурів, мулярів, плиточників-мозаїчників тощо). Майбутні кваліфіковані робітники та молодші спеціалісти у галузях швейного виробництва, харчової промисловості, перукарської справи обов'язково повинні володіти практичними вміннями з малювання, кольорознавства, композиції, художнього конструювання, паперопластики, ліплення тощо. Для сучасних працівників ресторанного та готельного бізнесу, сфери туризму й торгів надзвичайно необхідною професійною якістю стає нині, нарівні з високою фаховою компетентністю, обізнаність у галузі музичного мистецтва оскільки вдало підібраний музичний супровід сприяє створенню позитивного іміджу їхнього закладу та заохочує потенційних клієнтів, його відвідування. І навпаки, недооцінювання ними професійного значення: знань у галузі музичного мистецтва інколи призводить до втрати клієнтів незважаючи на високий професіоналізм діяльності обслуговуючого персоналу.

Так, за спостереженням кореспондентів "Газети по-київськи", звучання "хітової" пісні гурту "Океан Ельзи" під назвою "Моя машина" відвертає клієнтів від прилавку "Домашньої кухні". Причину цього вони вбачають тому, що, смакуючи суп під слова "Ти моя остання любов, моя машина, налий бензину й кави...", відвідувачі підсвідомо асоціюють краплині жиру на його поверхні з "бензиново-кавовим коктейлем", від чого втрачають апетит і набувають схильності до захворювання на гастрит [6].

Якщо на Заході сьогодні існує ціла мережа комерційних компаній, фахівці яких отримали спеціальну професійну підготовку щодо підбору музики для магазинів, ресторанів тощо, то для вітчизняних фахівців у сфері обслуговування можна, перефразовуючи слова К.Д. Ушинського щ удавану легкість і доступність педагогіки для людей, далеких від неї, сказати, що "зовсім небагато з них дійшло висновку, що окрім терпіння природженої здібності й навички, необхідні ще й спеціальні знання" – у даному випадку - з психології мистецтва, використання його у роботі клієнтами. Але на сьогодні й ті фахівці, які розуміють значення цих знань, все одно поки що можуть покладатися у даних питаннях тільки на себе.

Згідно з відповідями менеджерів та адміністраторів відділів маркетингу київських закладів харчування, які опікуються у них музичним супроводом, найчастіше вони добирають музику:

- узгоджуючи репертуар із назвою закладу та його національною кухнею;
- відповідно до власних смаків;
- вивчаючи рейтинги популярності сучасних пісень;
- спостерігаючи за музичними уподобаннями своїх клієнтів;
- виходячи з можливостей свого закладу "спіймати" певну радіостанцію, налаштуватись на потрібну хвилю тощо.

При цьому спеціалісти з маркетингу скаржаться на те, що відчувають значні труднощі при доборі пісенного матеріалу для музичного оформлення закладу, й що їм дуже бракує знань у цій сфері. Вони згодні заплатити великі суми спеціалісту, який би був компетентним у даних питаннях, але поки що не можуть знайти такого.

Вважаємо, що ці слова можна розуміти як прямий закид традиційній, застарілій системі професійної підготовки фахівців, яка, зосереджуючись

лише на формуванні вузькоспеціальних умінь своїх випускників і залишаючи поза увагою питання їхнього художньо-естетичного розвитку, відстає від запитів сучасного виробництва і ринку й не в змозі повною мірою задовольнити їх потребу у конкурентноспроможних спеціалістах.

Значною мірою це зумовлено й тим, що у змісті професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів майже відсутні предмети художньо-естетичного циклу, за винятком літератури й професійно орієнтованих предметів.

Зокрема, у професійно-художніх, деревообробних, швейних, кулінарних та перукарських училищах вивчається ряд художніх дисциплін (історія образотворчого мистецтва, малюнок, ліплення тощо). Разом з тим, професіограми й психограми спеціалістів з даних професій не містять ніяких вимог щодо рівня їхніх художніх здібностей та естетичних якостей. Низькою є й мотивація майбутніх кваліфікованих робітників та молодших спеціалістів до їх розвитку, потреба щодо залучення до мистецтва.

У зв'язку з зазначеним, показовим є експеримент, проведений у 1988 році вченими Росії з метою здійснення соціолого-психологічної діагностики мотивів залучення сучасної молоді (зокрема й робітничої) до мистецтва. Результати експерименту (які, на нашу думку, можуть бути показовими й для України) засвідчили, що типологія сучасного масового художнього сприймання охоплює чотири групи споживачів мистецтва, утворених у відповідності з характером художніх установок, що визначають їхню потребу у мистецьких творах, а саме: проблемно орієнтовану (25-27% респондентів); морально орієнтовану (14-15%); гедоністично орієнтовану (понад 40%) та естетично орієнтовану (близько 16%).

Як засвідчили відповіді учасників цих груп, проблемно орієнтовані споживачі мистецтва залучаються до нього з метою занурення у віртуальну реальність, пережиття подій, які ніколи не відбудуться з ними у реальному житті. Морально орієнтовані споживачі шукають у ньому засіб подолання проблем їхнього спілкування і свою увагу спрямовують переважно на вибір моделей поведінки, способів подолання конфліктів тощо. Представники найбільш чисельної, гедоністично орієнтованої групи споживачів, ставляться до мистецтва як до розваги, засобу відпочинку й зняття напруження. Тому й головною вимогою їх до художніх творів є легкість їх сприймання, не обтяженість складними й глибокими художніми образами тощо. Естетичні якості мистецьких творів при цьому не є визначальними критеріями їх добору. Тому нерідко гедоністично орієнтовані споживачі мистецтва захоплюються малохудожніми творами, які, не зумовлюючи їх власної естетичної активності, нічого не дають для зростання їхньої особистості, її художньо-естетичного розвитку. Поціновувачами художньої й естетичної якості мистецьких творів є лише представники естетично орієнтованої групи споживачів, які прагнуть залучатися до справжніх художніх цінностей з метою отримання задоволення від власне - естетичних переживань, викликаних спілкуванням із високохудожнім мистецьким твором.

Отже, головним висновком експериментальної роботи стало те, що твір мистецтва як самостійний художній феномен, відповідаючи на запити реципієнта, дає йому рівно стільки, скільки той здатен від нього узяти сам.

Це зумовлює виняткову важливість і, більш того, - нагальну необхідність спеціальної цілеспрямованої педагогічної діяльності, метою якої повинен стати художньо-естетичний розвиток особистості.

І тут постає інше серйозне питання: а чи готові викладачі мистецьких дисциплін до його здійснення?

Для того, щоб відповісти на це запитання, нами було проведено анкетування та тестування серед слухачів Інститутів післядипломної освіти педагогічних кадрів у Білій Церкві та Житомирі. Як не дивно, у результаті анкетування й тестування виявилось, що педагоги мистецьких дисциплін, які покликані здійснювати художньо-естетичний розвиток учнів, самі мають дуже нечітке й фрагментальне уявлення про його сутність та механізми.

Поняття "художнього", "естетичного" й "художньо-естетичного" ними нерідко ототожнюється. Ще більшу плутанину викликає з'ясування сутності таких понять як "художня освіта", "мистецька освіта", "естетичне виховання", "художній, творчий, музично-естетичний, художньо-естетичний розвиток", "художня та естетична культура" тощо. Зокрема, на запропоноване нами працюючим педагогам мистецьких дисциплін, тестове завдання, в якому потрібно було розвести дані поняття, більшість з них відповіло, що це одне й ж саме і що взагалі "це не так важливо, як називати, головне - як його здійснювати».

Але, тоді закономірно виникає запитання: як можна здійснювати те, не знаючи що? Виходить, як у казці: "піді туди, не знаючи куди, принеси те, не знаючи що". І як можна визначити мету такої діяльності й, відповідно, її реалізувати?

У зв'язку з цим справедливим є вислів відомого педагога К.Д. Ушинського, який наголошував на важливості розуміння педагогом сутності своєї діяльності: «Що сказали б ви про архітектора, який, закладаючи нову будівлю, не зумів би відповісти на ваше запитання про те, що він буде будувати, - храм, присвячений богу істини, любові й правди, чи просто діл готель..., кухню..., кузню..., музей... чи, нарешті, хлів для складання туди різного нікому не потрібного мотлоху? Те саме ви повинні сказати про вихователя, який не зможе чітко визначити вам мету своєї виховної діяльності... Ось чому, ввіряючи вихованню чисті й вразливі душі дітей, ввіряючи для того, щоби воно заклало в них перші, а тому й найглибші риси, ми маємо цілковите право спитати вихователя, якої мети він досягатиме в своїй діяльності, і вимагати це питання ясної й категоричної відповіді».

Нечітке ж уявлення про сутність художньо-естетичного розвитку закономірно призводить до викривлення його мети, формалізму у його здійсненні. Тому не дивно, що ті педагоги, які визначили у своїх роботах "художньо-естетичний розвиток" як: "смакові властивості тієї чи іншої шкільної групи до різних напрямів мистецтва", "розвиток особистості у духовному збагаченні, яке є невід'ємною частиною культури", "ознайомлення і знання надбань", "прилучення особистості до мистецької діяльності", "культуру людини, її світогляд", "розвиток вихованої, порядної людини", "рівень духовності, грамотності, гармонії з природою" - відповідним чином сформулювали і мету залучення учнів до мистецтва: "всебічний духовний розвиток учня", "збагатити

знання", "всебічний розвиток особистості", "виховання свідомої людини", "виховання підростаючого покоління", "навчити дітей співати", "розвивати пам'ять, слух, увагу до людей", "здобуття позитивних емоцій", "пристосування до найкращих надбань музичної культури". І це пишуть педагоги, які мають у середньому понад 20 років стажу роботи за фахом! - То ж не слід дивуватися переважаючому низькому рівню художньо-естетичного розвитку громадян сучасної України, засиллю кітчу й халтури на мистецькій ниві.

І так буде продовжуватися до того часу, допоки викладачі мистецьких дисциплін не усвідомлять значення не лише методичної, але й фундаментальної теоретичної підготовки, на необхідності якої увесь час наголошує у своїх доповідях академік СУ. Гончаренко.

Отже, підсумовуючи викладене у статті, слід зробити два головних висновки:

- по-перше, не маючи міцної теоретичної основи своєї педагогічної діяльності, викладачі приречені "споруджувати будинок на піску", який є хитким і не стійким до різних модних, але не завжди корисних, педагогічних віянь. То ж у системі професійного самовдосконалення педагога чільне місце повинні посідати методологічна й теоретична підготовка;

- по-друге, в умовах сучасного виробництва й все більш жорстких вимог ринку праці художньо-естетичний розвиток особистості набуває значення чинника забезпечення ефективності їх функціонування, а тому стає важливою складовою професійної підготовки фахівців з будь-яких спеціальностей. У зв'язку із цим виникає необхідність відбору, обґрунтування та структурування змісту мистецького компонента цієї підготовки, втіленого у професійно орієнтованих навчальних курсах і спецкурсах: з психології мистецтва, художньо-естетичного маркетингу, теорії та історії музичного мистецтва, сучасного мистецтва та масової культури, основ дизайну тощо.

Це вимагає визначення основних напрямів художньо-естетичного розвитку особистості у системі професійної освіти, адаптації існуючих критеріїв його діагностування до специфіки даної галузі, а також розробки засобів, методів і форм його здійснення, що й стане предметом подальших наукових розвідок співробітників відділу мистецької освіти.

Література:

1. Айсмонтас Б.Б. Теория обучения: Схемы и тесты. - М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. - 176 с.
2. Голизова А.В. Художньо-естетичний розвиток підлітків засобами народного мистецтва (з використанням досвіду української школи Східної Галичини кінця ХІХ- початку ХХ століття): Автореф. дис.канд.пед.наук. - Луганськ, 1996.-24 с
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997. - 376 с.
4. Малюков А.Н. Психология переживания и художественное развитие личности: Науч.-метод. пособие. - Дубна: Изд. центр "Феникс", 1999. - 256 с.
5. Максименко С.Д. Навчання і розвиток: психологічні аспекти/// Практична психологія та соціальна робота. - 1997. - №1. - С. 5-7.

6. Обед "в темпе вальса": Какой музыкой «кормят» киевлян в современных общепитах // Газета по-киевски. - 2004. 25-31 марта - № 12. -36-37.
7. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учебник /С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов и др.; Под. Ред. С.А. Смирнова. – М: Академия, 2001. - 512 с.
8. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. – К., 2002. - 270 с.
9. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие. - М.:Высш. шк.,1990 - 576 с.

Е. Отыч

Особенности художественно-эстетического развития личности в системе профессионального образования

Резюме

Переориентация современного производства и экономики на запросы рынка и потребителей обуславливает усиление требований к качеству предлагаемых услуг и произведённых промышленных товаров, которые должны быть не только практичными и удобными, но и иметь привлекательный, эстетический вид. Это закономерно вызывает необходимость повышения уровня художественно-эстетического развития специалиста любого профиля, которое превращается в фактор обеспечения эффективности его профессиональной деятельности и движущую силу с профессионального самосовершенствования, даёт возможность создать стойкий спрос населения на произведённый им продукт и таким образом становится предпосылкой успешного функционирования и развития предприятия, на котором он работает.

Эффективное художественно-эстетическое развитие личности будущего квалифицированного рабочего и младшего специалиста невозможно без определения его сущности и особенностей осуществление системе профессионального образования, что и стало предметом данной статьи.

О. Отыч

Features of art - aesthetic development of the person in system of vocational training

Summary

The reorientation of modern manufacture and economy on inquiries of the market and consumers causes amplification the requirements to a level of offered services and quality of the made industrial goods, which should be not only practical and convenient, but also to have an attractive, aesthetic kind. It naturally causes in increase of quality of art - aesthetic development of the expert of any structure, which turns to the factor of maintenance of efficiency of his professional activity and driving force of his professional self-perfection, enables to create proof demand of the population for the product, made by him, and thus - becomes the precondition of successful functioning and development of the enterprise, on which he works.

The effective art - aesthetic development of the person is impossible without definition of his essence and features of realization in system of vocational training.